

Cetatea Cavalerilor

Fondator: Col. r. Dr. Constantin MOȘINCAT
 Editor: Asociația Națională a Cavalerilor de Clio
 Editura Tipo MC, Oradea-2020

Cartea Mea e și a Ta! ISSN 2734-6889 - ISSN-L 2734 - 6889

Maurice-Georges PALÉOLOGUE

Prof. univ. Dr. Dumitru PREDA

Diplomat și scriitor, membru al Academiei Franceze din 1928, cult, inteligent, iscoditor, persuasiv, fin psiholog, iată pe scurt portretul ambasadorului Republicii franceze la Petrograd în anii Primului Război Mondial (1914–1917). Dintr-o familie ale cărei origini bizantine și imperiale se pierd în negura veacurilor, cel care avea să reprezinte figura tipică a diplomatului francez din prima jumătate a secolului al XX-lea s-a născut la Paris, la 13 ianuarie 1859, a urmat studii clasice la faimosul liceu „Louis-le-Grand”

și apoi la Sorbona.

Intrat de timpuriu în viața politică (1880), începând cu 1883, el a ocupat diverse funcții diplomatice, care l-au purtat într-o parte și alta a lumii, ceea ce i-a îngăduit să aibă o viziune amplă asupra relațiilor internaționale: secretar de legație la Tanger (1883), secretar la ambasada din Roma (1885) și scurt timp în 1886–1887 în China și Coreea, Paléologue rămâne aproape zece ani în Centrala Ministerului Afacerilor Străine, la Secția „Affaires réservées” sau ca șef al

Maurice-Georges PALÉOLOGUE (1859–1944)

Serviciului Cifru (1897–1906).

Șef al Legației din Sofia (1907–1912), perioadă în care este avansat la rangul de ministru plenipotențiar, el avea să pătrundă în culisele complicate ale Balcanilor și, firește, să ia contact cu politica externă a României. Revenit la Quai d'Orsay ca director al Afacerilor Publice și Comerciale (1912–1914), a urmărit cu atenție evoluția situației explozive din Peninsula, alăturându-se grupului celor care considerau acțiunea guvernului de la București ca o diversiune a Puterilor Centrale: „Disensiunile româno-bulgare – nota el în «Le Figaro» din 22 ianuarie 1913 – nu pot să nu facă parte din planul monarhiei austro-ungare.”

Aprecie evident eronată la o analiză atentă a evoluției politicii externe românești, deși unele date anterioare puteau să conducă la o asemenea concluzie. De altfel, și ulterior (din ianuarie 1914), în înalta și delicata funcție de ambasador al Republicii Franceze pe lângă țarul autocrat al Rusiei, Paléologue – persoană de încredere a președintelui Poincaré – va manifesta față de România serioase rezerve, iar atitudinea sa în problemele românești avea să fie uneori, pe timpul negocierii alianței cu Antanta, vizibil diferită de cea a guvernului său. În atari condiții, așa cum a evidențiat profesorul Vasile Vesa în lucrarea sa asupra relațiilor româno-franceze între 1900–1916, premierul Briand l-a atenționat în mai multe rânduri să nu piardă din vedere importanța pe care Franța o acorda colaborării militare a României și să acționeze în consecință, cu insistență pe lângă guvernul rus. Ambasadorul, aflat în relații foarte apropiate cu Sazonov, deși nu a neglijat instrucțiunile Parisului, s-a pronunțat pentru o atitudine netă față de solicitările prezentate de Brătianu. Așa cum a făcut, de exemplu, la 7 mai 1915, atunci când a propus Petrogradului înaintarea la București a unei note a Antantei în care să se precizeze teritoriile din Dubla Monarhie pe care România le putea „anexa”, ca și necesitatea unei cooperări imediate. Ceea ce s-a și întâmplat o săptămână mai târziu, propunerile rusești fiind, însă, primite defavorabil pentru că nu corespundeau deloc cu revendicările formulate de guvernul român. Intervenția ministrului afacerilor străine, Théophile Delcassé, și vizita acestuia în Rusia în vara aceluiași an 1915 au contribuit la ameliorarea cursului negocierilor, iar din partea lui Paléologue, la o atitudine mai consecventă în susținerea acțiunii de atragere cu orice preț în coaliție a României. La 21 octombrie 1915, el primea, de altfel, indicații precise în acest sens: „Vă rog deci a reveni, fără încetare și prin toate argumentele, susceptibile de a grăbi hotărârile de la Petrograd, asupra rațiunilor care dau astăzi teatrului oriental al operațiilor militare o importanță capitală.” Cu toate acestea, Paléologue s-a arătat chiar în 1916 neîncrezător în poziția României, pe care – așa cum reiese din notele și rapoartele sale diplomatice, ca și din memoriile sale – a caracterizat-o ca duplicitară, exprimându-și nemulțumirea față de „intransigența” șefului guvernului român. „Domnul Brătianu – aprecia el la 21 mai – se crede un politician fin pentru că el a evitat până acum să se lege de Rusia printr-o convenție militară, dar să nu uite că, la rândul ei, Rusia rămâne liberă de orice angajament față de România.” Aluzie evidentă la acordul din 1 octombrie 1914. Influența sa pentru adoptarea unui ton imperativ față de Guvernul Brătianu este evidentă și s-a tradus prin fraza „acum sau niciodată” pronunțată aproape concomitent la București, în mesajele de la Petrograd și Paris la începutul lunii iulie.

Conștient de necesitatea intervenției României pentru țara sa și bine informat asupra stării de iritare a opiniei publice franceze la adresa atitudinii Rusiei în această chestiune, Paléologue avea totuși să insiste pentru acceptarea condițiilor lui Brătianu: „Dați-mi voie să vă spun – evidenția el adjunctului ministrului afacerilor străine rus – că există un lucru de care Rusia nu-și dă seama: *uzura efectivelor și epuzarea depozitelor noastre*. Ca urmare înfricoșătorul măcel de la Verdun, pierderile noastre totale de la începutul războiului sunt aproape egale cu ale voastre, în timp ce populația noastră este de patru ori mai mică. *Concursul României ne este deci necesar.*”

Semnarea la 4/17 august 1916, la București, a acordurilor politice și militare dintre România și Antanta avea să încheie dificilele și îndelungatele tratative privind angajarea țării noastre în război.

Memoriile sale asupra misiunii în Rusia, încheiată practic în mai 1917 în urma dezacordului cu noul guvern provizoriu, oferă desigur multe date, detalii asupra acestor tratative și asupra evenimentelor care au urmat pe frontul de est al Antantei. Publicate la Paris sub titlul *La Russie des Tsars pendant la Grande Guerre* (3 volume), acestea constituie un izvor prețios și de primă mărime privind istoria României în răstimpul respectiv. De aceea selecția noastră este mai amplă, oprindu-ne în primul nostru volum la momentul ralierei României la Antanta, care și în opinia diplomatului francez a constituit „un eveniment de o înaltă importanță”.

Însemnările sale, extrase din cel de-al treilea volum, se referă la evenimentele cuprinse în intervalul 20 august 1916–17 mai 1917, adică la perioada în care s-a desfășurat prima campanie a Războiului de Întregire a României, ca și la cea în care a avut loc refacerea și reorganizarea armatei române în Moldova. Acestea pun în lumină, firește prin optica personală a abilului diplomat francez,

modul în care atât Parisul, cât și cercurile conducătoare țariste și apoi ale noii Republici Ruse au văzut acțiunea Guvernului Brătianu și a armatei române și, mai ales, evidențiază numeroase din meandrele cooperării interaliate pe frontul de Răsărit. Finețea cu care înregistrează și comentează mai ales efectele bulversării politicii rusești asupra situației aliatului mai mic, din vecinătate, ca și aprecierile, deseori critice, dar uneori și de admirație la adresa rezistenței românești, toate conjugate într-un stil elegant și clar, contribuie la interesul și plăcerea pe care le dă citirea și a acestor fragmente.

După terminarea conflagrației mondiale, Maurice Paléologue va ocupa pentru puțină vreme funcția de Secretar General al Ministerului Afacerilor Străine (1920–1921), apoi se va retrage din activitatea diplomatică, dedicându-se scrisului, în care a demonstrat nerv și culoare, eleganță și un simț acut al observației.

A încetat din viață la o vârstă înaintată, la 21 noiembrie 1944, după ce trăise eliberarea Parisului.

[România în Primul Război Mondial privită de un diplomat francez de la Petrograd]

1916

Duminică, 20 august. Armata de la Salonic, comandată de generalul Sarrail, și care numără mai puțin de 400 000 de oameni, trebuie să ia astăzi ofensiva între Vardar și Struma, la nord-est de Serres. În conformitate cu articolul 3 al Convenției militare de la București¹, ea se va strădui să prindă pe bulgari pe frontul din Macedonia, pentru a acoperi mobilizarea și concentrarea armatei române. [...]

Joi, 24 august. Ofensiva generală pe care Armata de la Salonic se pregătea să o angajeze la 20 august a fost devansată la 18 august de un curajos atac al bulgarilor. Efortul lor s-a îndreptat în principal la cele două extremități ale liniei noastre, și anume în regiunea Doiran, la est de Vardar și în Macedonia Occidentală, la sud de Monastir. Sârbii, care ocupă acest din urmă sector, au primit un șoc atât de dur, încât au fost nevoiți să se replieze pe 30 km, pierzând astfel orașele Florina și Korica, pe care imediat inamicul le-a ocupat. Această știre a provocat o vie neliniște la București. [...]

Luni, 28 august. Ieri, Italia a declarat război Germaniei, săvârșind astfel ruptura sa cu germanismul, iar România a declarat război Austro-Ungariei. [...]

Miercuri, 30 august. Prin atacuri viguroase în regiunea Moglenița [Moglenica] și în masivul Beles [Belasica], Armata de Salonic a reușit în sfârșit să-i țină pe bulgari pe frontul din Macedonia. Luându-și astfel toată libertatea de manevră spre nord, ea s-a achitat cu totul de sarcina foarte dură pe care i-o impusese Convenția militară din 17 august.²

Joi, 31 august. De la Stokhod până în Carpați, pe un front de 320 km, armatele ruse își urmează înaintarea. Dar ele nu avansează decât foarte lent, ceea ce se explică prin oboseala oamenilor și a cailor, prin dificultățile în creștere ale comunicațiilor din spatele [frontului], prin uzura artileriei, în sfârșit prin necesitatea de a folosi cu chibzuială munițiile. Astfel, România intră în război în momentul în care

¹ În articolul 3 al Convenției militare încheiate la București, la 4/17 august 1916, între România și Antanta se specifică: „Aliații se angajează să preceadă cu cel puțin opt zile, printr-o ofensivă pronunțată (*affirmée*) a armatelor de la Salonic, intrarea în război a României cu scopul de a facilita mobilizarea și concentrarea tuturor forțelor militare românești.” *1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român*, vol. I, *Documente externe 1879–1916*, București, 1983, doc. nr. 237.

² Concluzia autorului este contrară realității de pe câmpul de luptă. Surprinși de atacul bruscat al forțelor bulgare în Macedonia, produs cu începere din seara de 4/17 august, Aliații aveau să reacționeze cu mare întârziere, declanșând ofensiva proiectată abia la 30 august/12 septembrie, adică doar atunci când gruparea bulgaro-germană penetrase puternic în interiorul Dobrogei, amenințând să întoarcă întregul front de sud al armatei române. În același timp, trebuie să subliniem că tocmai intrarea României în război a fost cea care a determinat încetinirea și apoi oprirea ofensivei bulgare. Acest fapt a salvat practic forțele aliate din Balcani, întrucât, pe fondul neînțelegerilor de comandament anglo-franceze și al numeroaselor probleme sanitare ale trupelor, frontul de la Salonic risca să fie lichidat. Pe larg, asupra implicațiilor pe plan operativ al „încremerii” Armatei lui Sarrail, vezi Glenn E. Torrey, *Romania and the Belligerents, 1914–1918: Some observations on the Sarrail offensive at Salonika, 1916*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, XVI, nr. 1/1975, p. 55–67.

ofensiva rusă este la capătul suflului său.³ [...]

Duminică, 3 septembrie. În Galiția, rușii înaintează spre Italia. La nord de Alpii transilvăneni, românii cuceresc Brașovul. În regiunea superioară a Siretului moldovenesc, ei operează în cooperare cu rușii și trec Carpații.

În zona Salonic, armata generalului Sarrail continuă să hărțuie pe bulgari.

Pe Somme, se reia energic ofensiva anglo-franceză. [...]

Joi, 7 septembrie. Greșeala pe care a comis-o Brătianu dezavuând Convenția Rudeanu⁴ și pe care aliații săi au împărtășit-o, acceptând această dezavuare, începe să-și arate consecințele.

În timp ce trupele române avansează peste Carpați, ocupând Brașovul, Sibiu și Orșova, austro-bulgarii (corect germano-bulgarii – *n.n.*) pătrund în Dobrogea și se apropie de Silistra. O divizie română, aventurată pe malul drept al Dunării, în jurul Turtucaiei, a suferit chiar un grav eșec. Împresurată de patru divizii germano-bulgare, ea a pierdut vreo 12 mii de oameni și 200 de tunuri.

Sub impactul acestei știri, Bucureștiul a fost îngrozit; emoția a fost cu atât mai puternică, cu cât de trei zile orașul este permanent bombardat de avioane inamice.

Vineri, 8 septembrie. Generalul Joffre, pe drept neliniștit de pericolul care amenința România, cere trimiterea imediat a 200 000 de ruși în Dobrogea. Eu susțin în mod energic cererea acestuia pe lângă [Boris VI.] Stürmer [prim-ministrul rus], demonstrându-i că întreaga politică de alianță și chiar rezultatul războiului sunt în joc. El îmi răspunde:

– În recenta mea călătorie la Moghilev am examinat împreună cu generalul Alekseev dacă n-ar trebui să intensificăm acțiunea noastră contra Bulgariei. Generalul n-a contestat deloc enormul avantaj pe care l-am avea dacă am restabili prompt comunicațiile noastre cu Salonicul. Într-adevăr, nu este simplu a expedia 200 000 de oameni în Dobrogea; acești 200 000 de oameni trebuie să fie organizați în corpuri de armată, cu ofițeri, cai, artilerie și toate serviciile secundare. Aceasta ar reprezenta cinci corpuri de armată; noi nu le avem în rezervă; trebuie deci să fie luate de pe alt front. Și dv. știți că nu există niciun punct pe linia frontului nostru unde să nu se lupte în acest moment. Generalul Alekseev a urmărit operațiile cu atât mai multă vigoare cu cât sezonul nefavorabil se apropie. Mă îndoiesc deci că acceptă propunerea Majestății Sale (împăratului – *n.n.*) de a trimite o armată la sud de Dunăre. De altfel, reflectați la timpul care ar trebui pentru a reorganiza și transporta această armată. Șase săptămâni, pe puțin! [...] N-ar fi o gravă greșeală să neutralizezi astfel 200 000 de oameni pe o perioadă atât de lungă?

– Și împăratul? Cu el ați vorbit despre acest lucru?

– Împăratul aprobă întru totul pe generalul Alekseev.

– Chestiunea este destul de gravă pentru a merita o nouă examinare. Vă rog deci să insistați pe lângă Majestatea Sa, făcându-i cunoscute argumentele mele.

– Voi raporta, chiar astăzi, de conversația noastră Majestății Sale. [...]

Miercuri, 13 septembrie. Generalul [Pierre Maurice] Janin mi-a raportat despre o întrevedere pe care a avut-o alaltăieri cu împăratul la Moghilev și care, din păcate, îmi confirmă ceea ce Stürmer mi-a spus cu cinci zile în urmă.

Împăratul i-a declarat că nu este în stare să trimită 200 000 de oameni în Dobrogea; el a pretextat că armatele din Galiția și Asia au suferit grele pierderi în aceste ultime săptămâni și că este obligat să trimită toate întăririle disponibile. Încheind, a cerut generalului Janin să telegrafieze generalului Joffre ca să-l roage să ordoane imediat generalului [Maurice] Sarrail o acțiune mai energică. Împăratul a repetat: „Este o rugămintă pe care o adresez generalului Joffre.” [...]

³ Ofensiva condusă de generalul A.A. Brusilov în Galiția a cunoscut maximum de succes în lunile iunie–iulie 1916; în august, în momentul intrării României în război, ea își epuizase însă capacitățile, ceea ce avea să influențeze acțiunea principală a armatei române în Transilvania. Vezi fragmentele din memoriile generalului rus publicate în acest volum.

⁴ Nu este vorba de o dezavuare propriu-zisă a Convenției militare – semnată, de altfel *ad referendum* de colonelul Vasile Rudeanu împreună cu ceilalți reprezentanți ai Antantei la Paris, la 10/23 iulie 1916. Premierul român a dorit, însă, ca acordurile să fie perfecte sub controlul său direct la București, iar Convenția militară să specifice că ținta principală a operațiilor armatei române era Transilvania și nu frontul din sudul Dunării. Vezi, pe larg, Dumitru Preda, *România și Antanta. Avatarurile unei mici puteri într-un război de alianțe 1916–1917*, Iași, 1997.

Vineri, 15 septembrie. Am avut deja mai multe ocazii să arăt în acest jurnal că rușii nu au nicio viziune precisă asupra spațiului, că se mulțumesc în general cu estimări vagi, cifre aproximative. Nici noțiunea lor de timp nu este mai puțin confuză. Sunt frapat o dată în plus astăzi, în timp ce asist la Stürmer la o conferință administrativă și militară în care se examinează mijloacele de a sprijini România. În programul transporturilor pe care ni-l expune cea mai mare parte a datelor sunt incerte, răgazurile insuficiente sau excesive, concordanțele de timp problematice; discutăm în ceață. Natural, această inaptitudine de a concepe relațiile temporale ale faptelor este totuși mai evidentă la analfabeți, care reprezintă masa. Și de aceea toată viața economică a poporului rus este înceată.

Fenomenul se explică de altfel destul de ușor, dacă admitem că reprezentarea exactă a timpului nu este altceva decât o succesiune inclusă în amintirile și în proiectele noastre, o organizare a imaginilor noastre interioare în raport cu un punct de reper care este starea noastră prezentă. Or, cel mai adesea la ruși, acest punct de reper este nesigur sau deformat, pentru că percepția lor asupra realității nu este niciodată prea distinctă, pentru că ei nu-și delimitează net senzațiile și ideile, pentru că posibilitatea lor de atenție este slabă, în fine pentru că raționamentele și calculele lor sunt aproape întotdeauna amestecate cu vis.

Sâmbătă, 16 septembrie. Sub presiunea crescândă a bulgarilor, românii evacuează treptat Dobrogea. Și, în fiecare zi și în fiecare noapte, avioanele austriece, plecând din Rusciuk, bombardează Bucureștii.

Din ziua în care Convenția Rudeanu a fost dezavuată, aceste necazuri erau ușor de prevăzut. Guvernul român plătește scump eroarea pe care a comis-o dirijându-și întregul său efort militar spre Transilvania, lăsându-se amăgit de câteva vagi cuvinte venite de la Sofia, imaginându-și mai ales că bulgarii puteau să renunțe a răzbuca prin forța armelor dezastrul și umilința suferite în 1913.⁵ [...]

Luni, 18 septembrie. Armata de la Salonic a reluat ofensiva pe tot frontul din Macedonia. Respinși în regiunea Florina, bulgarii se repliază spre Monastir. [...]

Miercuri, 20 septembrie. Pe întregul front circular al României, se schițează și se execută planul Hindenburg. În Dobrogea și de-a lungul Dunării, în regiunea Orșova și în defileurile Carpaților, forțele germane, austriece, bulgare și turcești se exercită o presiune convergentă și continuă, sub care România cedează din toate părțile. [...]

Sâmbătă, 23 septembrie. Pentru a ajuta România, Aliții atacă pe toate fronturile.

În Artois și în Picardia, englezii și francezii iau cu asalt o lungă linie de tranșee germane. În regiunea Isonzo, italienii își intensifică ofensiva la est de Galiția. În Macedonia, englezii traversează Struma în timp ce francezii și sârbii, după ce au cucerit Florina, resping cu impetuoșitate pe bulgari pe direcția Monastir. În Volînia, dincolo de mlaștinile de la Pinsk până la sud de Luțk, rușii hărțuiesc pe austro-germani. În Galiția, ei avansează spre Lemberg și la sud-vest de Halici. În sfârșit, în Carpații Bucovinei, cuceresc mai multe poziții inamice la nord de Vatra Dornei. [...]

Marti, 26 septembrie. Situația se agravează la Atena: duelul dintre regele [Constantin I] și [Eleutherios] Venizelos este în faza decisivă.⁶ [...]

Miercuri, 27 septembrie. Stürmer a petrecut trei zile la Moghilev alături de împărat. [...] L-am revăzut azi în cabinetul său; are un aer placid și surâzător. Îl interoghez mai întâi asupra chestiunilor

⁵ Înfrângerea Bulgariei în cel de-al Doilea Război Balcanic și stoparea tendințelor ei de hegemonie în regiune, ca urmare a intervenției energice a armatei române la sud de Dunăre, acțiune care a pus capăt conflictului armat, au fost considerate de forțele politice din țara vecină – în condițiile în care s-a produs și rectificarea de la frontiera sud-dobrogeană în favoarea României – un veritabil dezastru național. Conduita armatei române, ca și atitudinea guvernului Maiorescu nu au căutat în vreun moment să umilească armata și națiunea bulgară. Pe larg, vezi în *Istoria militară a poporului român*, vol. V, București, 1998.

⁶ Asupra acestei dispute între regele Greciei, Constantin I, favorabil Puterilor Centrale, și liderul grupării antantofile Eleutherios Venizelos, care se va încheia abia în iunie 1917, odată cu abdicarea celui dintâi și luarea conducerii guvernului de către cel de-al doilea, care a decis intrarea în luptă alături de Antanta, vezi și memoriile generalului Maurice Sarrail, *Mon commandement en Orient (1916–1918)*, Paris, 1929; George B. Leon, *Greece and the Great Powers 1914–1917*, Thessaloniki, 1974.

militare.

- Generalul Alekseev își dă seama exact de interesul suprem, proeminent pe care-l reprezintă salvarea României pentru cauza noastră comună?

- Am putut să mă conving că generalul Alekseev dă o foarte mare importanță operațiilor din Dobrogea. În consecință, patru divizii ruse și o divizie sârbă au trecut deja Dunărea; o a doua divizie sârbă va fi expediată în curând. Dar este maximum de ceea ce Majestatea Sa autorizează să se facă în această regiune. Știți că, dinspre Kovel și Stanislau, avem de luptat contra unor forțe enorme.

Îmi confirmă ceea ce ofițerii mei m-au informat din altă sursă, că armatele ruse din Galiția au suferit în ultimul timp pierderi excesive, fără rezultate apreciable. De la Pinsk la Carpați, ele au avut de luptat cu 29 de divizii germane, 40 austro-ungare și 2 turcești [otomane]; sarcina lor este îngreuiată la maxim de insuficiența resurselor în artilerie grea și aviație. Apoi, vorbim despre criza ministerială care a izbucnit la Atena și despre mișcarea naționalistă care se organizează în jurul lui Venizelos.

Nu am avut încă timp, îmi spune Stürmer, de a citi toate telegramele sosite în această noapte; dar pot de acum înainte să vă mărturisesc că împăratul s-a exprimat în termeni foarte severi despre regele Constantin.

Joi, 28 septembrie. Lovitură de teatru în Grecia. Venizelos și amiralul Conduriotis s-au îmbarcat clandestin spre Creta, unde insurgenții s-au declarat în favoarea Antantei; manifestări naționaliste străbat străzile Atenei; în același timp, mii de ofițeri și soldați se concentrează la Pireu, cerând să fie transportați la Salonic, ca să se angajeze în armata generalului Sarraïl.

Examinez cu Stürmer urmările posibile ale acestor evenimente. [...]

Miercuri, 4 octombrie. Marea ducesă [a Rusiei] Victoria îmi vorbește cu neliniște de sora sa, regina [Maria a] României. Nu îndrăznesc să o liniștesc. Căci cu chiu cu vai românii rezistă încă pe Carpați și, dacă doar un pic cedează, va fi un dezastru total.

- Vă implor, mi-a spus ea, insistați a se trimită imediat întăriri acolo! [...] După ceea ce mi-a scris sărmana mea soră, și dv. știți cât este de curajoasă, nu mai este niciun moment de pierdut; dacă România nu este sprijinită fără întârziere, catastrofa este sigură.

I-am povestit despre stăruințele mele cotidiene pe lângă Stürmer:

- Teoretic, subscrie la tot ceea ce i-am spus, la tot ceea ce i-am cerut. În fapt, se ascunde în spatele generalului Alekseev, care pare să nu înțeleagă pericolul situației. Iar împăratul nu vede decât cu ochii generalului Alekseev.

- Împăratul este într-o stare de spirit deplorabilă!

Fără să explice mai mult, ea se ridică brusc și, sub pretextul de a lua o țigaretă, reintră în grupul de doamne. [...]

Marti, 10 octombrie. Pe întreaga linie [a frontului] românii se retrag. Nepriceperea Înaltului Comandament, oboseala și descurajarea trupelor; știrile sunt detestabile.

Din fericire, generalul Berthelot, care va conduce Misiunea Militară Franceză în România, a sosit la Petrograd. Am despre el cea mai bună impresie. Finețea malițioasă a privirii contrastează cu corpolența masivă; spiritul este lucid și chibzuit, vorba simplă și dreaptă. Dar ceea ce domină întreaga persoană este voința, o voință calmă, surâzătoare și inflexibilă.

Îl prezint lui Stürmer și deliberăm de îndată. Neratov și [Sir George William] Buchanan [ambasadorul Marii Britanii] asistă la întrevedere. Reiau tema, de atâtea ori dezvoltată, a importanței capitale pe care operațiile din regiunea dunăreană le prezintă pentru Rusia.

- În pofida strălucitoarelor succese ale generalului [Aleksii Alekseevici] Brusilov, ofensiva voastră n-a îndreptățit speranțele noastre. Fără un eveniment fericit, care din zi în zi este mai puțin probabil, întregul front rus de la Riga la Carpați riscă să fie în curând blocat din lipsă de artilerie grea și avioane. În aceste condiții, dacă noi lăsăm să fie zdrobită România, dacă Bucureștii și Constanța cad în mâinile inamicului, Rusia va fi aceea care va suporta în principal consecințele, deoarece Odessa va fi de atunci amenințată și drumul spre Constantinopol va fi întrerupt. În fața unei asemenea perspective, generalul Alekseev nu ar putea deci să scoată din efectivul total al armatelor sale valoarea a trei sau patru corpuri

pe care să le expedieze pentru a sprijini România? Ofensiva Armatei de la Salonic este pe un drum bun; dar efortul său va fi steril dacă armata română este scoasă din luptă.

Generalul Berthelot susține aceeași teză cu argumente precise și detaliate. Sir George Buchanan îl susține deopotrivă. Stürmer aprobă ca totdeauna..., reținând, de asemenea, ca totdeauna, opinia generalului Alekseev. [...]

Vineri, 13 octombrie. Ministrul României [Constantin I.] Diamandy, pe care Brătianu îl păstrase pe lângă el de două luni, a revenit în această dimineață la Petrograd, după o oprire la Stavka. Vine să mă vadă.

– Împăratul, mi-a spus el, m-a primit într-un mod foarte cordial și mi-a promis să facă tot posibilul să salveze România. Am fost mult mai puțin satisfăcut de întrevederile cu generalul Alekseev, care pare să nu înțeleagă nemaipomenita gravitate a situației sau care ascultă poate de gânduri ascunse egoiste, de preocuparea exclusivă a propriilor sale operații. Aveam misiunea de a-i cere să trimită *imediat* trei corpuri de armată în regiunea situată între Vatra Dornei și valea Oituzului; aceste trei corpuri ar trece Carpații prin Piatra și Palanca; s-ar îndrepta spre Vest, adică spre Târgu Mureș (Vásárhely) și Cluj (Klausenburg). Invazia Munteniei prin Carpații Meridionali ar fi de îndată oprită. Dar generalul Alekseev nu consimte să trimită decât două corpuri de armată, care vor opera doar în valea Bistriței, în jurul Vătrei Dornei, în legătură cu armata generalului [Platon Alekseevici] Lecițki. Și aceste două corpuri vor fi dislocate din armata de Riga, astfel încât nu vor sosi în Transilvania decât în cincisprezece sau douăzeci de zile!... În pofida reproșurilor mele, n-am putut să-l convertesc la ideile Statului Major român.

Mi-a mărturisit apoi dureroasa impresie sub care a părăsit țara. Vechimea prieteniei noastre i-a permis să-și descarce sufletul liber. Îi afirm cu tărie că eșecurile militare nu au nimic ireparabil, dar că, dacă guvernul și poporul român nu-și vor reveni, România este pierdută fără întoarcere.

– Trebuie cu orice preț ca țara dv. să se redreseze și ca miniștrii dv. să prindă din nou curaj. Vor avea în persoana generalului Berthelot un minunat tonic.

Vorbim în sfârșit despre condițiile în care România a declarat război Austriei și pun lui Diamandy această întrebare, care nu are de altfel decât un interes istoric:

– Pentru ce domnul Brătianu a dezavuat în ultimul moment convenția militară pe care colonelul Rudeanu o încheiase la 23 iulie [1916] la Chantilly cu Înaltele Comandante francez și britanic?

– Nu era o convenție; nu era decât un proiect, supus ratificării ulterioare a guvernului român.

– Dacă nu era decât un proiect, pentru ce domnul Brătianu, după ce a cunoscut și, implicit, a aprobat toate lucrările pregătitoare convenției, a autorizat pe colonelul Rudeanu să o semneze? În plus, ceea ce ar fi de ajuns să confirme că Înaltele Comandamente francez și britanic ar considera angajamentele voastre ca definitive, este demonstrat de faptul că Armata de Salonic a primit de îndată ordinul de a fi gata să atace pe bulgari în Macedonia, pentru a ușura ofensiva armatei voastre la sud de Dunăre... Între noi [fie vorba], brusca dezavuare a Convenției Rudeanu n-a fost motivată de considerente exclusiv politice? N-au avut loc la acea epocă negocieri secrete între București și Sofia? Țarul [Bulgariei] Ferdinand [I de Saxa-Coburg] nu l-a făcut pe Brătianu să creadă că se putea încă asigura neutralitatea bulgarilor?

– Nu, vă repet: Convenția Rudeanu nu era în gândirea lui Brătianu decât un proiect supus ratificării guvernului. Negocierea principală, decisivă, a continuat la București între generalul Iliescu și colonelul Tatarinov. Or, nici unul, nici altul n-au luat în considerare planul unei agresiuni ruso-române la sud de Dunăre, așa cum se prevăzuse la Chantilly. De altfel, acest plan nu era considerabil de primejdios? Aventurată pe teritoriul bulgar, armata română s-ar fi găsit în situația cea mai critică dacă germanii, înainte de a reuși să forțeze Carpații, ar fi venit să-i taie retragerea de-a lungul Dunării... Cât despre tratativele secrete între București și Sofia, este exact că domnul [Vasil] Radoslavov a făcut domnului Brătianu propuneri indirecte pentru a-i oferi neutralitatea Bulgariei. Dar aceste propuneri, în care era ușor de recunoscut viclenia obișnuită a țarului Ferdinand, de-abia au reținut atenția cabinetului român și domnul Brătianu personal n-a crezut niciodată că Bulgaria ar rămâne neutră.

– Aș fi deplasat să combat mult timp teza dv. Istoria o va judeca, atunci când va avea toate piesele

în mână. [...]

Joi, 19 octombrie. Trepov mă primește la orele două și jumătatea în cabinetul său din Ministerul Căilor de Comunicație care dă spre grădinile Iusupov.

În legătură cu criza economică, îmi repetă, precizând cu cifre, ceea ce mi-a spus alaltăieri seară la ambasadă. Apoi, cu această franchețe, câteodată brutală, care este una dintre trăsăturile sale de caracter, mi-a vorbit de alianță și de scopurile care-i sunt atribuite. A conchis:

Suntem într-un moment critic. Ceea ce se decide acum între Dunăre și Carpați înseamnă rezultatul sau mai degrabă durata războiului; căci rezultatul războiului nu poate... nu trebuie să fie pus la îndoială. Foarte recent, m-am prezentat la raport la împărat, ceea ce mi-a permis să-i vorbesc liber și am avut satisfacția a-l găsi de acord cu mine în privința necesității nu numai de a susține România, dar chiar de a ataca de fapt Bulgaria, odată ce armata română va fi un pic întărită și călită. În Peninsula Balcanică și nu în altă parte putem să sperăm a obține într-un scurt răstimp un rezultat decisiv. Dacă nu, războiul se va prelungi la infinit... și cu riscuri!

Îl felicit pentru că-și exprimă cu aceeași hotărâre ideile pe care eu le susțin de mai bine de o lună în fața lui Stürmer și adaug:

– Dar pentru că noi stăm de vorbă cu o totală încredere, nu vă ascund faptul că sunt foarte rău impresionat, în sens contrar, de rumorile pesimiste care se propagă din diverse părți. Sunt cu atât mai mult afectat de ele, cu cât această propagandă este inspirată în mod evident de persoane cu o înaltă situație socială și politică.

– Faceți aluzie la persoane care cer sfârșitul războiului cu orice preț și reîntoarcerea Rusiei în sistemul de alianțe germanice?... Lăsați-mă mai întâi să vă spun că aceste persoane sunt nebune. Pacea fără victorie, fără victorie completă, înseamnă revoluție imediată. Și chiar aceste persoane ar fi primele victime! [...]

Conversația noastră durează de mai mult de o oră. Mă ridic pentru a mă retrage. [...] După un moment de liniște perplexă, Trepov se apropie de mine. Apoi, cum tocmai luase o hotărâre curajoasă, îmi spune pe un ton energic și scurt:

– În câteva zile, îl voi revedea pe împărat. Mă autorizați să-i raportez întrevederea noastră?

– Nu numai că vă autorizez, ci vă rog.

– Și dacă mă întrebă la ce persoane ați făcut aluzie?

– Îi veți numi pe domnul Stürmer și pe domnul Protopopov; puteți adăuga că, dacă n-am oficial nicio plângere certă de formulat contra lor, nu sunt mai puțin convins că sunt ostili Alianței, că servesc în silă și că se pregătesc să trădeze.

– Îi voi repeta cuvânt cu cuvânt... Înțelegeți cât este de grav ceea ce îi spunem! Pot să contez pe dv. pentru a păstra un secret absolut?

– Vă promit.

– Adio!... Conversația noastră va avea poate mari consecințe!

– Aceasta depinde de dv.... Adio!... [...]

Duminică, 22 octombrie. Generalul [Mihail Aleksandrovici] Beliaev, care va reprezenta Înaltul Comandament rus în România, vine să-și ia rămas-bun.

Îmi mărturisește că, în afară de două corpuri de armată ruse deja expediate în Moldova și care trebuie să încerce să pătrundă în Transilvania prin Palanca, un al treilea corp va pleca pe 7 noiembrie spre Muntenia, unde va opera în colaborare cu armata română între Dunăre și Carpați. Este însărcinat a declara regelui Ferdinand că „împăratul nu a exclus posibilitatea de a trimite ulterior alte întăriri”.

Înfățișez din nou generalului Beliaev că acest transport „ulterior” îmi pare de o extremă urgență:

– Operațiile pe teatrul balcanic iau din zi în zi un caracter mai decisiv... și în ce sens! Dobrogea este pierdută. Constanța va cădea. Toate defileurile Alpilor transilvani sunt forțate. Iarna se apropie... Cea mai mică întârziere este ireparabilă.

În această privință cade de acord:

– Am insistat cu toate puterile mele pe lângă împărat și generalul Alekseev pentru ca o armată de

trei sau patru corpuri să fie dirijată fără întârziere spre București. Acolo se va amesteca cu armata română. Vom avea astfel în inima României o frumoasă masă de manevră care ne-ar permite nu numai să barăm trecătorile Carpaților, dar chiar să invadăm Bulgaria. Împăratul s-a raliat la această idee; el recunoștea necesitatea de a obține cu promptitudine un mare succes în Balcani. Dar generalul Alekseev nu consimte a lăsa descoperit frontul rus; crede că germanii s-ar folosi de această situație pentru a improviza o ofensivă dinspre Riga.

– Totuși, împăratul comandă. Generalul Alekseev nu este decât un consilier tehnic, executant al ordinelor sale.

– Da, dar Majestatea Sa are scrupule în a-și impune voința în fața generalului Alekseev.

Îl interoghez pe generalul Beliaev asupra stării morale a împăratului. Îmi răspunde cu o jenă vizibilă:

– Majestatea Sa este tristă, preocupată. Pentru moment, când îi vorbesc, are aerul că nu ascultă. Nu mi-a făcut o bună impresie.

Părăsindu-mă, îmi reamintește toate confidențele serioase [pe] care ni le-am făcut încă de la începutul războiului și îmi mulțumește pentru primirea favorabilă pe care a găsit-o totdeauna la mine. Termină cu aceste cuvinte:

– Avem încă zile dificile, foarte dificile... [...]

Miercuri, 25 octombrie. Alaltăieri, austro-bulgarii au cucerit Constanța. N-am pierdut numai malul drept al Dunării și posibilitatea unei ofensive ulterioare spre Balcani; am pierdut și Delta Dunării și, ca urmare, drumul cel mai direct între Rusia meridională și România, între Odessa și Galați. Aprovizionarea armatelor rusă și română va deveni în curând o problemă de nerezolvat.

Diamandy vine să mă vadă; este disperat:

– Mă zbat în demersuri pentru a obține să se trimită noi contingente rusești. La Statul Major mi se spune că nu se poate decât a se raporta acest lucru generalului Alekseev; știam ce înseamnă aceasta. Când mă adresez lui Stürmer, el se mărginește a ridica ochii spre cer, repetându-mi: „Aveți încredere!... Providența este mare și atât de bună!... atât de bună!... „

– Aceasta confirmă că Stürmer nu este jansenist (om cu morală severă – *n.n.*); căci domnului de Saint-Cyreen îi plăcea, din contră, să repete: „Dumnezeu este teribil!... Dumnezeu este teribil!”

– Atunci, ce să facem?

– Să-l vedeți pe împărat.

– Serios, îmi dați acest sfat?

– Eh! Ce-aș putea face altfel?...

Joi, 26 octombrie. Românii au evacuat toată Dobrogea; au trebuit chiar să abandoneze în mâna dușmanului faimosul pod de la Cernavodă, pe Dunăre, unde converg principalele căi ferate din Muntenia și din Moldova. [...]

Vineri, 27 octombrie. Marea ducesă Maria Pavlovna inaugurează în această după-amiază, la colțul dintre Câmpul lui Marte și Moika, o expoziție de aparate protetice pentru mutilații la față. Mi-a cerut să o întâlnesc. [...]

Atunci, ea mi-a enumerat rapid motivele neliniștii sale. Pe frontul rus, ofensiva Brusilov este oprită fără niciun rezultat decisiv. În România, catastrofa este inevitabilă, iminentă. În interiorul imperiului, oboseala, descurajarea, iritarea cresc din zi în zi. Iarna începe sub auspicii sumbre.

O remonte prin câteva variații pe tema mea obișnuită. Îi spun că orice s-ar întâmpla, Franța și Anglia vor continua a se lupta până la victoria totală. Și această victorie nu poate să le scape, căci este stabilit că pe viitor Germania este incapabilă atât ca să le zdrobească, cât și ca să prelungească la infinit lupta. Dacă, prin absurd, Rusia s-ar separa astăzi de aliații săi, se va găsi a doua zi în tabăra învinșilor; n-ar fi numai o rușine de neșters, ci o sinucidere națională. Terminând, am întrebat pe marea ducesă:

– A fi atât de neliniștită înseamnă că nu aveți multă încredere în împărat?

Surprinsă de bruschețea întrebării mele, m-a fixat pentru moment cu ochii speriați. Apoi m-a întrebat cu voce joasă:

– Împăratul? Voi avea totdeauna încredere în el. Dar există și împărăteasa. Îi cunosc bine pe amândoi. Cu cât evenimentele vor merge rău, cu atât mai mult împărăteasa va prelua influența, pentru că are o voință eficientă, hărțuitoare. El, din contră, n-are decât o voință negativă. Când se îndoiește de el însuși, când se crede abandonat de Dumnezeu, nu mai reacționează; nu știe decât să se închidă într-o încăpățănare apatică și resemnată... Vedeți cum astăzi împărăteasa este deja puternică. În curând, ea va va fi singura care va conduce Rusia!... [...]

Joi, 7 decembrie. Austro-germanii și bulgarii au intrat ieri în București⁷.

Virtuozitatea strategiei lui Hindenburg a realizat capodopera sa. [...]

Miercuri, 20 decembrie. Conversație cu generalul Polivanov, care, sosind de la Iași, a avut el însuși o lungă întrevvedere cu unul dintre vechii săi aghiotanți. Situația armatelor aliate în România este următoarea:

1) Forțele ruse, care operează acum pe teritoriul român, cuprind: 6 divizii în Dobrogea; 10 divizii, din care 6 de cavalerie, în regiunea Ialomița; 5 divizii, din care una de cavalerie, în Moldova meridională. Armata generalului Letițki, care depinde direct de generalul Brusilov, se întinde de la Ocna până în Bucovina.

2) Transporturile de trupe și material au suferit întârzieri enorme (de la 4 la 6 săptămâni) ca urmare a organizării defectuoase a căilor ferate române, al căror debit, estimat la 17 trenuri pe zi, a fost adesea redus la 4 trenuri.

3) Pentru a câștiga timp, o parte din trupe a făcut drumul pe jos, de-a lungul căii ferate, care s-a folosit de preferință la transportul materialelor și al aprovizionărilor. Concentrarea n-a fost mai rapidă, deoarece din Bucovina la Focșani distanța este de 300 de kilometri.

4) Tot ce mai rămâne încă din armata română (în jur de 70 000 oameni) va trebui să fie trimisă în spatele trupelor ruse, pentru reorganizare în tabere de instrucție. Cu rezervele care nu sunt încă mobilizate, pe teritoriul Moldovei s-ar putea constitui, probabil, o armată de 300 000 de oameni pentru primăvara viitoare. [...]

Martți, 26 decembrie. Pentru a degaja Statul Major rus de responsabilitate în privința dezastrului românesc, generalul [Vasili Iosifovici] Gurko a adresat generalului Joffre următoarea notă:

„Intrarea României în campanie nu s-a produs în condițiile pe care noi le-am judecat a fi cele mai bune din punctul de vedere al planului de război. Respingând în același timp soluțiile pe care noi le estimam cele mai comode pentru noi și cele mai avantajoase pentru ei, românii au persistat a impune repartizarea forțelor și programul operațiilor, rezervându-și cu gelozie regiunea care făcea obiectul revendicărilor lor. De aici o greșită repartitie a trupelor care a marcat tot mersul ulterior al evenimentelor.

Pe de altă parte, a trebuit ca la capătul câtorva săptămâni să ținem cont că valoarea militară a noului nostru aliat nu corespundea nici speranțelor, nici previziunilor noastre. Lipsa de instrucție și de soliditate a armatei sale ne-a înșelat calculele.

De când a fost posibil a constata acest lucru, am decis să trimitem, pentru a-i veni în ajutor, forțe importante al căror efectiv vorbește destul de interesul pe care noi i-l acordăm. Lăsând la o parte timpul necesar pentru precauțiile ce trebuiau luate pe frontul de unde erau dislocate, transportul lor a fost încetinit în proporții nemaipomenite datorită insuficienței rețelei ferate agravată de diferența de ecartament.

Apoi, când situația a devenit primejdioasă în vestul Munteniei, la 27 noiembrie, am propus Marelui Cartier General român să trimită spre București o parte din forțele pe care noi le-am concentrat pe flancul stâng al Armatei 9, renunțându-se la ofensiva prevăzută pentru aceasta. Dar, invocând imposibilitatea de a furniza materialul rulant necesar, Marele Cartier General român a refuzat acest sprijin direct și ne-a cerut să ordonăm ofensiva Armatei 9 prin Carpați pe direcția Czik-Szereda (Miercurea Ciuc – n.n.).

Începând din acest moment, distrugerea bruscă a armatei române, atunci când inamicul a trecut

⁷ Despre ocuparea capitalei României, vezi Șerban Rădulescu-Zoner și Beatrice Marinescu, *Bucureștii în anii Primului Război Mondial 1914-1918*, București, 1993, p. 115-120. Vezi și impresiile feldmareșalului August von Mackensen incluse în acest volum.

Dunărea, a lăsat puțin răgaz... Trupele ruse n-au putut să împiedice retragerea și, fără tragere de inimă, generalii noștri au trebuit să cedeze teren. Până în ziua în care au întâlnit alte forțe ruse trimise în ajutor, retragerea a trebuit să continue... Trebuie să fiți sigur că toate măsurile vor fi luate pentru a se accelera trimiterea de noi întăriri... Pe de altă parte, au fost făcute pregătiri pentru a dezvolta căile ferate ca să permită, printr-o aprovizionare comodă, o acțiune puternică... Încă o dată, se va face tot posibilul pentru a activa tot ce poate remedia situația României”.

Miercuri, 27 decembrie. O conferință a Aliaților trebuie să se întrunească la Petrograd spre sfârșitul lui ianuarie. Reprezentanții guvernului francez vor fi [Gaston] Doumergue, senator, fost președinte al Consiliului [de Miniștri], și generalul [Édouard-Noël-Joseph] de Castelnau.

Ținând seama de instrucțiunile cu care delegații noștri vor fi înarmați, comunic lui Briand câteva idei personale. După ce i-am confirmat că împăratul e la fel de hotărât să continue războiul, cred că stabilitatea intențiilor sale nu constituie totuși din punctul nostru de vedere o garanție suficientă.

În practică, împăratul greșeste în continuare. Fie că el cedează din slăbiciune la muștrările împărătesei, fie că nu are nici inteligența, nici voința destul de puternice pentru a domina burocracia sa, el săvârșește sau lasă să se săvârșească în fiecare moment acte care contrazic politica sa... [...]

Din punct de vedere militar, chestiunea României este tipică. Iată că, de mai mult de șase luni, președintele Republicii [franceze], regele George, ambasadorii Franței și Angliei îi repetă că partida angajată pe malurile Dunării este decisivă, că Rusia este cea dintâi interesată să se deschidă drumul spre Sofia, deoarece cucerirea Constantinopolului depinde de aceasta etc. Promite tot ce i se cere. Și acțiunea sa personală rămâne aici!

Din această neputință sau din această nepăsare de a face să prevaleze ideile sale asupra faptelor pozitive rezultă pentru noi enorme prejudicii. În timp ce Franța trage din plin jugul în Alianță, Rusia nu face decât pe jumătate sau o treime din efortul de care este capabilă. Această situație este cu atât mai gravă cu cât faza definitivă a războiului poate a început și cu cât, din acel moment, este o problemă a ști dacă Rusia va avea timp să recupereze tot ceea ce a pierdut înainte ca soarta Orientului să fie decisă. Promite tot ce i se cere. Și acțiunea sa personală rămâne aici!

Doresc deci ca, în timpul deliberărilor de la viitoarea conferință, delegații guvernului Republicii să se străduie să determine guvernul imperial să adopte un program foarte precis și foarte minuțios care să înarneze, ca să zicem așa, împăratul contra slăbiciunilor caracterului său și contra acțiunii perfide a burocratiei sale. [...]